

A MAROSVÉCSI VÁR

A marosvásárhelyi régi református kollégium hajdani kisdiaákjai, ha valahogy följuhthattak az ottani hatalmas várbeli nagytemplom tornyába, tiszta időben annak északra nyíló ablakából versenyezni szoktak a marosvécsi vár megkeresésében.

A fürkésző tekintetek ilyenkor a Kelemen-havasok felől kéklő meszsiségbe, északra fúródtak, s a legjobb szeműek előtt Szászrégen ködszerűen fehérlő városfoltjai fölött egy nagy, kétcsúcsú hegy irányában, a kék szürkéségből sejtelmes, apró színfoltok bontakoztak ki, és aztán mind többen látták vagy képzelték látni a Marosvásárhelytől légvonalban több mint 30, az országúton több mint 40 kilométerre álló vécsi vár körvonalait.

A látvány vagy némelyek számára csak látomás azonban keveset tartott. A távoli várkép körvonalai percek után táncolni kezdtek az erőlködő pillantások előtt, s a távolba nézők tekintete sorra fáradtan hullott vissza Marosvásárhelyig tarka háztengerére.

Valahogy így jár az is, aki a marosvécsi vár múltjába néz. A gyér adatok világánál jóformán csak történeti színfoltokat láthat, s fáradtan tér meg a múlt messziségéből.

Maga a vár a régi Erdély legnagyobb folyó völgyének legészakibb világi történelmi és műemléke.

Oda épült Régentől északra 10 kilométerre, a Maros-völgy jobb parti völgylépcsőjének vagy teraszának szélére, s így tornyaiból északra föl a havasokig, délre Marosvásárhelyig, együtt 60—70 kilométerre nyílik gyönyörű kilátás.

Négyszögű épülettömbjét keleten két nagyobb gúlafedelő, nyugaton két kisebb manzárdtetős bástya őrzi, s egész alaprajzi elrendezése, sőt részben bástyaépületei is feltűnő hasonlóságot mutatnak a fogarasi várral.

A bástyákból inkább csak a völgy felé néző kettő mutatja magát, s a várépület hol felbukkan, hol elrejtőzik az országút vándora előtt. A folyó bal partjáról, a völgyből vagy a vonatról nézve azonban messzire kimagaslik a Maros-parti égerfás berek fölé a körülötte zöldülő gyümölcsfa-és erdőkoszorúból. Alatta még az 1880-as években, lenn a völgyben, az országút mellett, a Maros egy holt ága minden áradáskor föl-föltámadott. Bennebb a vár felé gazdasági lakások, épületek állottak, s egy puszta szeszgyár sorvadozott. Ezt és a környékét gyakran pávák rikoltozása verte föl, melyek különös előszeretettel keresték föl a várkertből ezt az elhagyott épületet.

Az országút a falu akkori északi vége felé fordult meg a holt Maros-ág felé, s a kanyarodástól indult ki a várba vezető kocsút is, melyet jóval később, a vár északi nagytornyának kiépítésekor emeltek a jó műút színvonalára.

Háromnegyed század előtt a várnak és környékének képe csaknem teljesen az volt még, amit Kővári László *Erdély építészeti emlékei* címmel 1866-ban megjelent kötetének 228. lapján láthatunk; ide nyomdai tévedésből került, a gerendi Kemény Sámuel-féle ún. alsó kastély képe helyett.

A vár útja fönn az épület XX. század eleji nagy rendezésekor helyenként virágokkal szegett sétaúttá alakult, s mellette az egykori várárookban itt-ott rózsafák virágoztak. A várkapuhoz vezető kőhíd két új kőoroszlánja testvére volt az elárvult nagykárolyi kastély örök álomba merült kő-öreinek.

A földszint ablakai a várárookra nyíltak, s az első emelet ablaksorával együtt nappalra barátságosan nyitották ki zöld zsalupilláikat; csak egy-egy szoba vagy terem aludt lecsukott szemekkel. A második emelet azonban befalazott ablakhelyeivel világtalan óriásként meredt a látogatókra, s hatalmas barna erkélytartó kövei úgy nyúltak ki a szürke falakból, mintha a múlt sötét kőujjai fenyegették volna velük a jövőt.

A hídon a vár belsejébe igyekezve, csak a kétméteres vastag falak mutatták, hogy több százados épületben járunk. A feltöltött belső udvar egészen elvesztette régi jellegét. Körös-körül üveges folyosó környezte, s csupán a nyugati épületszárnynak az udvar feltöltésével pincévé süllyesztett földszintjén lévő csúcsíves ízlésű régi kő ablakkeretei figyelmeztettek, hogy itt a vár legrégebb, eredeti középkori részei előtt járunk. A várépület mai földszintjén a látogatót egy emberöltővel ezelőtt meghitt, finom szobabelső fogadták, itt-ott családi képekkel s Melka Vincének, a kiváló festőművészek több szép tájképével és Rudolf trónörökös erdélyi medvevadászatai alkalmából készített vadászképeivel. Ezeknek a vadászatoknak a vár akkori gazdája rendes meghívott részvevője volt. Az északi nagy új sarokbástya őrizte megújítatói: Kemény Kálmán és felesége jó arcú képeit s a szép könyvtárnak főleg a XIX. század végi és XX. század eleji anyagát.

Ezt a hatalmas öreg bástyát csak a század első negyedében építették újra, Möller Istvánnak, a vajdahunyadi várkastély nagynevű restaurátorának terve szerint.

Azelőtt, leégése óta hosszú ideig, csak egy első emeletig érő kilátó teraszépítmény állott ott, s még előbb évtizedekig az egykor leégett sarokbástya maradványai romladoztak. Az 1850-es években kiadott Rohbock-féle erdélyi képes kötet acélmetszetű képe a várat ezen a részen csonkán mutatja. Ugyanilyen még Melka Vincének az 1870-es években készült olajfestményén is, melyen a vár mellé dél felől épített lóidomító- és istállóépületektől balra ott látható a református templom is. Ezek közül az előbbiek csak a XIX. században épültek. Csupán a kívül egyszerű, de belül díszes, rokokó faragott padokkal bútorozott templom készült a XVIII. század első felében, bútorai pedig a következő ötven év alatt. Középkori előde, melynek Péter nevű papját a pápai tizedjegyzékek már 1332—37 között említik, a vártól messzi, lenn a faluban állott, s midőn megviselték a századok, a patrónus-várurok és úrnők az újat saját költségükön és kényelmükre a vár közelében építették föl. Egyszerű fatornyá körül régebb faragott kövek heverték, valószínűleg a középkori templom egykor odaszállított anyagmaradékából. Szépszavú harangját a felirata szerint 1578-ban Rácز János, az akkori vécsi várnagy öntette.

A vécsi vár legelső épülete azonban nem a mainak a helyén állott, hanem annak közelében, a mai vár gyümölcsöskertjében.

Ez pedig egy halottaiból feltámasztott hajdani római castrum volt. Az utolsó negyedszázad erdélyi ásatásai több itteni őskori és római vár

történetébe világítottak be, különböző eredménnyel. A feltárt castrumok közül a sebesvári többek között azt az értékes tudományos eredményt is szolgáltatotta, hogy azt az Erdélybe telepedő magyarság romjaiból kiépítette s körülbelül az 1241—42-i nagy tatárjárásig használta. A sebesi völgyben újraépült nem nagy erősség aztán áldozatul esett az országos mongol-tatár pusztításnak, s úgy épült fel a szomorú tanulság után a lovashadak számára megközelíthetetlen új kővár, a ma festői rommá lett Sebesvár.

A legnagyobb valószínűséggel hasonló történet Vécs esetében is; ennek egykori váráról már több mint hét századdal ezelőtt oklevél emlékezik. Ez egyben Vécs első említése is.

Midőn II. Endre magyar király a felesége, Gertrud királyné megöletésében részes Kacsics Simontól 1228-ban elvette erdélyi birtokait s azok egy részét a besenyő eredetű Tomaj nemzetségbeli Dénes tárnokmesternek, a későbbi nádornak adta, ennek az adományozásnak határjáró levele Magyaró és Széplak — a mai Dextrádszéplak — között Vécs (Vecheu) várát említi egyik határnak. Mivel pedig az oklevél a szomszédos magánbirtokosokat megnevezi, de a vár tulajdonosáról nem szól, a kor viszonyainak ismerete alapján bizonyosnak vehető, hogy Vécs akkor még a közeli Dédánál a havasokból kiérkezett Maros folyó völgyének a havasok felé a királyi hatalmat képviselő és biztosító királyi végvára s egyszersmind gazdasági központja volt.

Az ilyen várakhoz valaha óriási birtokok tartoztak. A vár országvédelmi gyepüelői és gyepüerdői napi járóföldekre nyúltak. Valószínű, hogy ezekből a hatalmas birtokokból csak II. Endre rossz gazdálkodása korában jutottak egyes birtoktestek magánkézbe.

Nem tartható kizártnak, hogy magát Vécsset még a tatárjárás korában Dénes nádor megszerezhetette, de az már egészen bizonyos, hogy a tatárjárás után felbomlott királyi várrendszer javait túlnyomólag különböző hatalmas nemzetségek ragadták magukhoz vagy szerezték meg királyi adományként. Annyi az oklevelekből is biztos, hogy Vécsen s vele ezen az egykori havasalji országszálen 1319-ben Dénes nádor után a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Tamás, Dezső és István, a Losonczi Bánffyak ősei osztoztak. Vécs Istvánnak jutott, s az osztozólevél bizonyossága szerint az osztozók akkor a nagy erdőket, vagyis a régi gyepüerdőket közös használatra hagyták. Ez aztán századokig, sőt részben korunkig úgy is maradt.

Vécs ezután másfél századig volt a Bánffyak kezén, mindaddig, míg urai 1467-ben részt nem vettek a Mátyás király ellen indított erdélyi lázadásban. Ekkor ezt a birtokukat elveszítették, s a király a várat egyik Hunyad megyei rokonának, Ongor János udvari vitéznek adta. Ez két év múlva (1473) egy Nógrád megyei előkelő főúrral, Szobi Mihállyal kölcsönös testvérül fogadó szerződést kötött. Így midőn az Ongorok 1507-ben kihaltak, Szobi Vécs birtokába jutott, és abba két év múlva be is iktatták.

Az új birtokos Szobi Mihály hatalmas tényező volt az akkori Magyarországon. Óriási birtokok uraként vezére volt annak a pártnak, mely a köznemesség vezéruralmát s a nemzeti és vallásos szellem helyreállítását tűzte ki országos politikai célul. Törekvéseinek támogatója és titkára Werbőczy István volt. Kétségtelen, hogy Werbőczy a Szobi Mihály útján jutott 1509 és 1518 között a vécsi vár és uradalom birtokába, de ennek az ügynek írott emlékei ismeretlenek. A hagyomány azonban makacsul

állítja, hogy a magyar feudalizmus e legnagyobb jogásza nagy művét a vécsi várban készítette el. Annyi bizonyos, hogy mint Vécs ura, itt tartózkodva erősítette meg a szintén Vécs vidéki birtokai sorába tartozott Teke mezőváros vásárjogkiváltságait.

Szobi Mihály halála után, 1527-ben Szapolyai János király az összes Szobi-birtokot Werbőczinek adományozta, az új birtokos aztán Vécset Kendi Ferencnek zálogosította el.

Ez a hatalmas, nagyravágyó, nyugtalan erdélyi vezéregyéniség új életet vitt az öreg várba, melyben nagyobb javításokat és átalakításokat végeztetett. Ezeknek emlékei főleg a Maros-völgyre néző szárnyon ma is láthatók, s annak a vidéknek ötven kilométeres körzetben a legrégebbi reneszánsz ízlésű ajtókeret, boltozat- és vállköemlékei.

A javító és átalakító munkálatok 1537 körül folytak. Ezeknek emléket őrzi mindjárt a várkapu gótbetűs feliratú táblája, ezzel a szöveggel:

A(nn)o D(omi)ni 1537. Vigilandu(m) est semper. Math.
25 O qu(am) felix Civitas vel Castru(m), q(uo)d
t(em)p(or)e pac(is) bellu(m) ex cogitat. Cice(ro).

Magyarul: „Az Úr 1537. esztendejében. Mindig vigyázni kell. Ó, mily boldog az a város vagy vár, mely a béke idején a háborúra (előre) gondol. Cicero.“

Kendi Ferenc akkor az erdélyi politikai vezérek sorába tartozott. Már három évvel azelőtt, 1534-ben fő tényező volt Medgyesen a kalandor Gritti Alajos megbuktatásában és megöletésében. De nemsokára Zápolya János király ellen fordult. Ettől elfogatása után kegyelmet nyert ugyan, de János király életében többé nem engedték vissza Erdélybe. A király halála után (1540) azonban hazajutott, s midőn Izabella, az özvegy királyné Erdélyt átadta Ferdinándnak, ez 1553 elején Dobó Istvánnal (az egri hőssel) együtt Kendit nevezte ki Erdély egyik vajdájának. Ebben a méltóságában 1558-ban újra építkezett Vécsen — amint azt a ma is ott álló címeres, évszámos emléktáblája mutatja —, s ugyanebben az évben erősítette meg a székelyek híres szokásjog-szabályait.

Midőn aztán Izabella 1556-ban Erdélybe visszatért s kilenc hónapig a kolozsvári óvári zárdában tartotta zajos udvarát, Kendi Ferenc, csalódva benne, titokban a török szultánnál tett lépéseket eltávolítására. Mikor ez kiderült, Izabella őt a beteges Kendi Antallal és Bebek Ferencsel együtt Gyulafehérvárra hívatta, s a kalandor Balassa Menyhért rácszoldosaival felkoncoltatta.

Kendi Ferenc halála után Vécs újra a kincstárra szállott, s csak több mint másfél évtized múlva adományozták Hagymási Kristóf tanácsúrnak, az ország hadai főparancsnokának. Hagymási aztán 1577. március 6-án itt is halt meg, s innen vitték temetni két hét múlva a gyulafehérvári székesegyházba. A várat akkor özvegye, Kerecsényi Judit, a Báthoriak rokona is megkapta adományul, de ennek halála után egy évtizeddel Báthori Zsigmond fejedelem Vécset odaajándékozta anyai nagybátyjának, a már akkor vezérszerepre jutott Bocskai Istvánnak. Mikor azonban Báthori Zsigmond 1599 márciusában másik nagybátyja, Báthori Endre bíboros javára trónjáról lemondott, a várat és tartozékait Beszterccével és Nagy-

sajó uradalmával együtt magának kötötte ki. Ekkor egy ideig Vécsen lakott, innen ment ki utóbb Lengyelországba.

Báthori Endre bíbornok-fejedeleme meggyilkolása után Mihály vajda Vécsre 1599 őszén tüzérsége főparancsnokának, Sava Armaşnak adományozta, aki mindjárt el is foglalta, de nagyon kevés ideig bírta. Vécs még a miriszlói sorsdöntő ütközet (1600. szeptember 18.) előtt az erdélyi Habsburg-ellenes párt kezébe került, és négy évig ott is maradt. Ekkor Székely Mózes vezéres brassai csatája és a párt színe-virágának elvesztése után a felülkerekedett ellenpárt tette reá a kezét.

Az akkor történetekre Torda megye legrégebbi jegyzőkönyvének egy 1609-ben folyt perdarabjából lehet következtetni. Az egyik károsult asszony, aki a vécsi vár oltalma alá vonta volt magát, az akkor Abafáján lakott egykori németpárti főúr, Brenhidai Huszár István ellen perelt. Ez Budai Katalinnak — a panaszos asszonynak — Vécsre menekített összes háziállatait és 35 sajtját 1603. Szent Mihály-nap (szeptember 29.) táján elszakmányolta.

Néhány évvel ezután, 1612-ben Vécs vára a Wesselényi István kezébe került. Ő azonban magyarországi birtokain élt, s tőle utóbb Bethlen Gábor fejedelem szerezte meg. Az ő fejedelemsége elején, 1615. június elsején Torda megye jegyzőkönyvében nyoma maradt annak, hogy a vécsi és a magyarói (azóta elpusztult) vár tartozékaiban meghagyták a régi szokásokat. Arról azonban, hogy azok mik voltak, semmi adat sem maradt. Pár évvel később, 1624. április 17-ről ugyanez a jegyzőkönyv megőrizte Mikefalvi Bagotay Miklós, a XVII. századból eddig egyedül ismeretes vécsi várnagy nevét, s nyoma van ugyanakkor a sóvágás és sókereskedés szabályozásának is; ez a sószabályozás bizonyosan a Görgény melletti bányákból kapott sóra vonatkozott.

Bethlen Gábor fejedelem 1629-ben a várat tartozékaival unokaöccsére, Bethlen Péterre, ez ismét nejeére hagyta, ettől pedig halála után I. Rákóczi György fejedelem birtokába került, s ott is maradt élete végéig.

Ennek a birtoklásnak a nagy vagyongyűjtő fejedelem élete utolsó évéből, 1648 májusából fontos emléke maradt a vécsi váruradalom legrégebbi urbáriumában.

A várhoz akkor hét falu tartozott: Vécs, Erdőszakál, Felsőrépa, Felső- és Oroszidecs, Kövesd, Lövér, mindannyi egészen, s Falfalu egy része. Ezenkívül 1648 áprilisában a várhoz foglaltak két szászrégeni szőlőt. Hozzá tartozott sok ezer hold havas is, csakhogy ez akkor nagyon csekély hasznót jelentett.

A birtokösszeírás Vécsen felsorol egy nagy gyümölcsös- és veteményeskertek kívül még két más veteményes- és virágoskertet, bennük gyümölcsfákkal, sáfrányoskerttel, szőlővel és kertészházzal. A várhoz tartozott a Marosra épített háromkövű malom is. A várépület körül tapaszos, zsindeles sövényfalak-kerítés állott, benne méhes- és szőlőskerttel, ezek mellett darabonházakkal, istállókkal, nyáriházzal, színekkel és szekerekkel s 60 szekérnyi tüzelőfával.

A belső várat a ma is meglévő árok körítette, s ezen át csapóhid vezetett a várépületbe. A részletező összeírásból megtudjuk, hogy a szobák előtt az udvar felől három oldalon emeletes deszkafolyosó húzódott végig. A szobáknak téglapadlója, az emeleteken gerendás-deszkás meny-

nyezete, zöldmázás kemencéi voltak. Különbözö bútorok is állottak bennük; az egyikben még fürdökád is volt. Említik a vár óratornyát is, volt a várban néhány ágyú s tüzérségi fölszerelés. Meglepö, hogy kisebb kézi-fegyverekről a jegyzékben nincs szó. Az egész vár ekkor már nem erősség, csak a gazdaság központja. A dúsgazdag és bőséghez szokott I. Rákóczi György módjához képest a vár ingóságleltára és élelemmel való fölszerelése szegényesnek mondható. Ennek magyarázatát abban találhatjuk meg, hogy sokszor a fösvénységig takarékos, jó gazda fejedelem ekkor már a várat és tartozékait oda szánta volt kiváló hívének, az 1644-i felső-magyarországi hadjáratában jobbkezének, Kemény Jánosnak; ezért a fölszerelés egy részét valószínűleg elhordatta belöle. Ezt az adományozó szándékát azonban csak a fia, II. Rákóczi György valóította meg, midön 1648. november 28-án a vécsi várat öt faluval együtt Kemény Jánosnak és utódainak adományozta.

Ettöl fogva Marosvécs közel háromszáz évig a Kemények kezén maradt.

Maga Kemény János birtoklása első tíz éve idején szívesen és sokat tartózkodott benne, majd a kétévi krími tatár rabságából hazakerülve, 1660 karácsonyán, midön Barcsai Ákost Erdély trónjáról lemondatta, innen ment az öt fejedelemmé választó szászrégeni országgyűlésre.

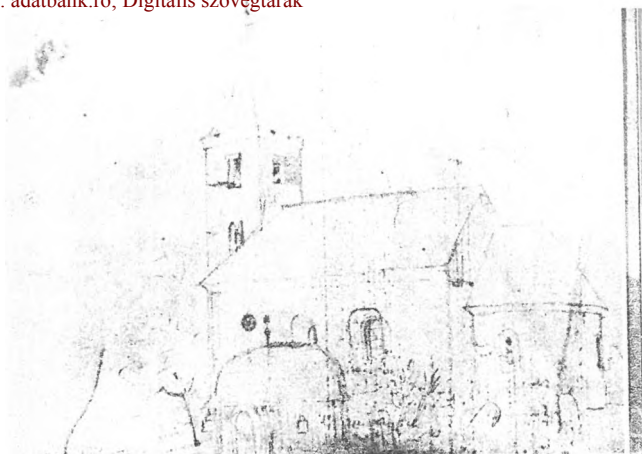
Mikor aztán 1662. január 23-án Segesvár közelében, Nagyszölnöl a török ellen vívott ütközetben elesett, az akkoriban országszerte beállott bomlásban Vécsot is feldúlták és kirabolták. A Kemények egyik, a Kolozsvári Állami Levéltárba került családi levéltára kétféle érdekes kihallgatási jegyzökönyvet örzött meg a rend felbomlásával mindig együtt járó kártételekröl. Ezenkívül tudunk a vár kuruc—labanc kori és az 1848-as szabadságharc idején történt feldúlásáról is. Ez lehet a legföb ok annak, hogy a Kolozsvárra rendre bekerült hatféle Kemény-levéltár, illetöleg részben csak levéltártöredék legalább 15 000 darabja között Vécsröl egyetlen összeírás sincs, de más ide vonatkozó anyagot is alig találunk.

Kemény János halála után fia, Simon, rövid időre elveszítette a várat, de 1663-ban újra visszaszerezte, s azóta utódaiból kilenc nemzedék birtokolta.

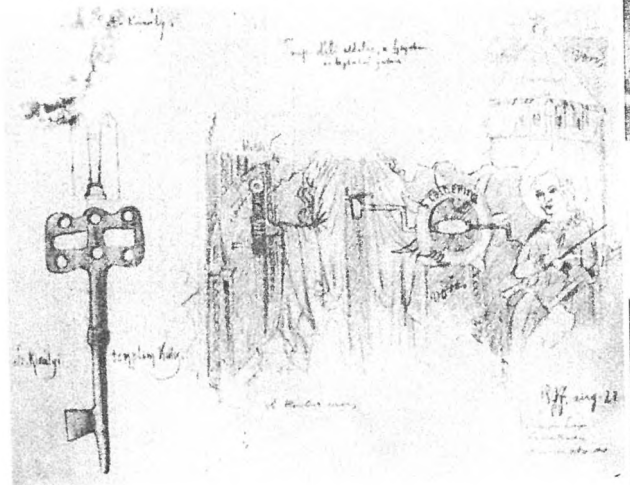
Csalódnék azonban az, aki azt hinné, hogy ezzel a vécsi vár minden birtokosának nevével megismerkedett.

A XV. század végétöl 1662-ig még valódi vagy névleges birtokosai között találjuk rendre kisebb időközökben a Bethleni Bethlen (1502), a Podvinnei, utöb Bdoni (1527), a Lázár (1528), az Ártándi (1529), a Hegyesi (1577) és a Rhédei (1662) család egyes tagjait, valamint Illésházi Katát is.

Csak az uralkodóknak nem volt Vécs soha szerencsés helye. A történelem följegyezte, hogy midön János Zsigmond, a választott király, 1571 elején a marosvásárhelyi országgyűlésről idejött, csakhamar súlyos beteg lett, s azután innen vitték le meghalni Gyulafehérvárra. Báthori Zsigmondnak trónvesztése és bolyongásai változatos vándorútján Vécs csak rövid idejü állomása lehetett. Bocskai István mint fejedelem belé sem juthatott. I. Rákóczi György már halálos bágadtsággal érkezett ide

2. Freskótöredékek a templomból.

3. Freskótöredékek a nyárádszentlászlói unit. templomból.

